

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA

PIVOVARSKÁ PROFESNÍ MLUVA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Marie Šubrtová

Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Martina Spěváčková, Ph.D.

Plzeň, 2024

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni dne

.....
vlastnoruční podpis

Ráda bych tímto poděkovala Mgr. Martině Spěváčkové, Ph.D., za odborné vedení, vstřícný přístup a cenné rady při zpracování práce. Dále děkuji všem respondentům, bez jejichž pomoci a ochoty by tato práce nemohla být realizována. Dík patří i mé rodině za podporu při studiu.

OBSAH

ÚVOD	2
1 TEORETICKÁ ČÁST	4
1.1 NÁRODNÍ JAZYK A JEHO ÚTVARY	4
1.2 PROFESNÍ MLUVA	6
1.3 PŘÍZNAKOVOST JAZYKOVÝCH PROSTŘEDKŮ	8
1.4 OBOHACOVÁNÍ SLOVNÍ ZÁSOPY	10
2 PRAKTICKÁ ČÁST	14
2.1 PŘEDMĚT A METODA VÝZKUMU, CHARAKTERISTIKA RESPONDENTŮ.....	14
2.2 CHARAKTERISTIKA PIVOVARŮ ZAPOJENÝCH DO NAŠEHO VÝZKUMU	14
2.3 JEDNOTLIVÉ ČÁSTI DOTAZNÍKU A OBECNÉ VÝSLEDKY	15
2.4 SÉMANTICKÁ KLASIFIKACE JEDNOTLIVÝCH PROFESNÍCH VÝRAZŮ	17
2.5 MOTIVACE ZÍSKANÝCH DOKLADŮ	20
2.6 VÝRAZY SLOVOTVORNĚ UTVÁŘENÉ	20
2.6.1 Slovtvorná kategorie názvů konatelských	20
2.6.2 Slovtvorná kategorie názvů činitelských	21
2.6.3 Slovtvorná kategorie názvů přechýlených.....	22
2.6.4 Slovtvorná kategorie názvů pomůcek a zařízení (prostředků)	22
2.6.5 Slovtvorná kategorie názvů sudů	24
2.6.6 Slovtvorná kategorie názvů produktů	24
2.6.7 Slovtvorná kategorie názvů prostor (míst).....	26
2.6.8 Slovtvorná kategorie názvů činností	27
2.6.9 Výrazy utvořené prostřednictvím derivace prefixální	27
2.6.10 Výrazy vzniklé kompozicí	28
2.6.11 Výrazy vzniklé zkracováním	28
2.6.12 Výrazy vzniklé přechodem k jinému slovnímu druhu.....	28
2.7 VÝRAZY VZNIKLÉ NA ZÁKLADĚ SÉMANTICKÉHO TVOŘENÍ SLOV	28
2.8 VÝRAZY PŘEJATÉ	29
2.9 VÍCESLOVNÁ POJMENOVÁNÍ	29
2.10 SLOVA NEMOTIVOVANÁ	30
ZÁVĚR.....	31
CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ.....	33
SEZNAM LITERATURY	34

ÚVOD

Předkládaná bakalářská práce zpracovává téma profesní mluvy pracovníků v pivovarech. Tato problematika je neodmyslitelně spjata s regiony Plzeňska a Jižních Čech, kde sídlí jedni z největších výrobců piva v České republice – pivovary Plzeňský Prazdroj a Budějovický Budvar. Vedle těchto velkých pivovarů se v obou regionech nachází také celá řada pivovarů menších – právě pracovníci těchto pivovarů se účastnili našeho výzkumu. Částečně tak navazujeme na zkoumání L. Klimeše a A. Jaklové, kteří mluvu pivovarníků zkoumali v minulosti.

Naším cílem bylo shromáždit jazykové prostředky užívané zaměstnanci pivovarů a dále je klasifikovat na základě stanovených kritérií, sémantického kritéria a kritéria motivace vzniku pojmenování. V případě sémantického kritéria jsme sledovali významy jednotlivých lexémů a zabývali jsme se jejich příslušností k určité tematické oblasti (např. výraz *japonka* náleží do kategorie *zařízení v pivovaru*). Hledisko motivace zahrnovalo určení toho, zda se jedná o výrazy slovtvorně utvářené, pojmenování vzniklá na základě sémantického tvoření slov, slova přejatá z jiných jazyků, sousloví nebo slova nemotivovaná. U slovtvorně utvářených lexémů jsme provedli slovtvornou analýzu a na jejím základě jsme výrazy zařadili ke slovtvorné kategorii a ke slovtvornému typu. Odpovědi poskytovali zaměstnanci pivovarů rozmístěných po celé republice. Celkem bylo nasbíráno 246 různých výrazů používaných v pivovarnickém prostředí. Jazykový materiál jsme získali na základě dotazníkového šetření mezi zaměstnanci pivovarů.

Dále nás zajímalo, zda respondenti znají významy výrazů (příp. pojmenování dokonce používají), jež byly shromážděny v rámci Klimešova výzkumu provedeného v 80. letech minulého století.

V teoretické části této bakalářské práce se nejprve věnujeme stratifikaci národního jazyka a jeho útvarů i poloutvarů. Útvarům nestrukturním je věnováno více prostoru, neboť se do této skupiny řadí i profesní mluva, která je popsána v samostatné podkapitole. Dále se zaměřujeme na problematiku příznakovosti jazykových prostředků, protože lexikální jednotky užívané v profesním prostředí velmi často nepatří k neutrálním. Následující podkapitola je věnována slovtvorbě, neboť slovtvorná utvářenost souvisí s jedním z kritérií pro klasifikaci jazykového materiálu v praktické části práce.

Praktická část bakalářské práce je věnována klasifikaci a analýze jazykového materiálu.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 NÁRODNÍ JAZYK A JEHO ÚTVARY

Termín národní jazyk zahrnuje všechny regionální, sociální a funkční podoby jazyka, které slouží uživatelům ke komunikaci v různých situacích. Je tedy možné říci, že se jedná o soubor funkčně diferencovaných útvarů (variat) národního jazyka, z nichž každý v jazyce zaujímá své specifické místo. Zvláštní postavení má spisovná čeština, která je kodifikovanou varietou národního jazyka, a tak disponuje nespornou sociální prestiží a ve společnosti plní národně reprezentativní funkci. Z těchto důvodů je možné označit spisovnou češtinu také pojmem *standardní jazyk* (Krčmová a Chloupek, 2017). *Standardní jazyk* je „označení zpravidla užívané pro kodifikované jazykové prostředky, které se společně vyskytují v žánrech jazyka s vysokým stupněm propracovanosti (elaborace) a které se systematicky vyučují a prosazují ve vzdělávacím procesu. Jde o sociálně podmíněný jev, který se vytváří v každém kulturně vyspělém jazykovém společenství (Dovalil, 2017, odst. 1).“ K jazykovému standardu patří i další prestižní varieta, hovorová čeština (Krčmová a Chloupek, 2017).

Hovorová čeština je součástí spisovné češtiny, kodifikací je však postižena jen částečně, protože se, za předpokladu, že se jedná o spisovný text, používá pouze v mluvených projevech. Její podoba (zejména lexikum) se také může mírně lišit v závislosti na různých regionech. Ačkoli je hovorová čeština součástí spisovného jazyka, jak uvádíme výše, její užití není vhodné pro všechny typy mluvených projevů z důvodu, že obsahuje jednotky slovní zásoby s příznakem *hovorové* (Krčmová a Chloupek, 2017). Problematice příznakovosti se věnujeme níže.

Variety národního jazyka nepodléhající žádné regulaci se souhrnně označují jako čeština nestandardní. Nejvýraznějším takovým útvarem je pak obecná čeština. V tradičním pojetí se tak označuje jazyk soukromé, neformální komunikace, jehož jazykové prostředky jsou regionálně odlišné pouze minimálně. Tato skutečnost řadí obecnou češtinu na pozici tzv. *celonárodního substandardu* českého jazyka (Krčmová, 2017a). V některých lingvistických textech je možné se také setkat s označením obecná čeština *vyššího typu*, a to právě z důvodu nevýrazné regionální příznakovosti a jejího možného užití v některých veřejných projevech (typicky např. v televizních pořadech spontánnějšího charakteru).

Hranice mezi prostředky obecné a hovorové češtiny není ostrá a často může docházet k prolínání těchto dvou variet (Krčmová a Chloupek, 2017).

Jiným typem obecné češtiny je obecná čeština interdialektická (někdy také nadnářeční). Obecná čeština v interdialektickém chápání je regionálně rozrůzněná. Stále však většinou dosahuje poněkud vyšší prestiže než jednotlivé dialekty (Šipková, 2017).

Teritoriální dialekty jsou reprezentovány zejména staršími mluvčími v tradičních venkovských obcích. Vlivem sociální globalizace se rozdíl mezi dialekty postupně stírají (Krčmová a Chloupek, 2017).

Všechny variety popsané výše se řadí mezi tzv. *útvary strukturní*. Jedná se o takové útvary, které jsou „buď tvořeny úplnou jazykovou strukturou, nebo jsou charakterizovány specifickým lexikem, aniž by měly vlastní strukturu v jiných jazykových rovinách (Krčmová a Chloupek, 2017, odst. 5).“

Nedílnou součástí národního jazyka jsou však i *útvary nestrukturní*. Do této skupiny patří zejména sociolekty, ale i jiné specifické soubory lexémů či poloútvary. Takovým útvarem je např. obecný slang, který je využíván mluvčími bez ohledu na jejich věk, profesi či původ. Lexikum obecného slangu se pohybuje na hranici spisovnosti a v některých případech může splývat s výrazivem obecné češtiny (Krčmová a Chloupek, 2017). Může se jednat i o lexémy, které vznikly v prostředí konkrétní sociální skupiny, avšak ztratily na ni vazbu. Pak mluvíme o tzv. *interslangismech: zařadit zpátečku – ustoupit, klikář – člověk mající štěstí* (Hubáček a Krčmová, 2017).

Jinou nestrukturní varietou je slang zájmový. Mezi jeho uživatele patří lidé, jež spojuje nějaký neprofesní zájem. Motivací k užívání takových výrazů je často snaha zdůraznit příslušnost mluvčího k určité skupině (Jaklová, 1994). U slangismů je navíc nezdá se, že by byla nějaká míra expresivity (studentské *rupnout, prasknout – propadnout*).

Dalším útvarem patřícím do roviny nestrukturních variet národního jazyka je argot. Jeho mluvčími jsou lidé stojící na okraji společnosti, např. narkomani či zloději. Zásadní motivací pro jeho užívání je snaha sdělení zašifrovat, aby mu většinová společnost nerozuměla a bylo jí tak znemožněno odhalit případný trestný čin. Mezi argotické výrazy patří např. *chechtáky – peníze; párnó, piko, pedro – pervitin*. Některé argotismy postupem času zobecněly, tudíž jsou jejich významy známy i většinové společnosti, např. *basa, loch, krim* – vězení, nebo výraz *perník* označující již zmíněné narkotikum *pervitin* (Hubáček a Krčmová, 2017).

Posledním útvarem patřícím do této kategorie je profesní mluva, které se podrobněji věnujeme v následující kapitole.

1.2 PROFESNÍ MLUVA

Profesní mluva je pojem úzce příbuzný termínu sociolekt, nejedná se však o pojmy totožné. Sociolekt je termín širšího rozsahu, neboť kromě profesní mluvy zahrnuje také jazyk lidí vázaných stejnými zájmy (totožným pojmem je slang). Termín profesní mluva, jakožto konkrétní typ sociolektu, se uplatňuje výhradně pro jazykové prostředky užívané lidmi určité profese. Stěžejní část slovní zásoby vztahující se ke každé profesní mluvě tvoří tzv. *profesionalismy*. Jedná se o nespisovné výrazy, typické svou jednoznačností v daném prostředí, které jsou užívány především z důvodu jazykové ekonomie. Typickým příkladem mohou být lékařské profesionalismy: *ulkusák na áru exnul – pacient trpící vředy na anesteziologicko-resuscitačním oddělení zemřel* (Hubáček a Krčmová, 2017). Některé profesionalismy mají tendenci pronikat do spisovné češtiny. Obecně lze říci, že profesionalismy tvoří terminologické protějšky oficiálním termínům, ty se však mohou vzhledem k frekventovanějšímu užívání profesionalismů posouvat spíše směrem k rovině knižní (Jaklová, 1994).

Kromě profesionalismů tvoří podstatnou část slovní zásoby každé profesní mluvy také výrazy spadající do roviny obecné češtiny či interdialektu¹. Důležitou vlastností profesní mluvy je její nejednotnost a určitá regionální závislost, které plynou především z využívání profesních mluv různě velkými kolektivy na různých místech České republiky. Některé lexikální jednotky také ztrácejí své vazby na konkrétní profese, čímž pronikají i do standardní češtiny a zobecňují se (Krčmová, 2017b).

Jednou z oblastí, pro kterou je typické užívání profesionalismů, je pivovarnictví. To má v českých zemích dlouhou a bohatou historii. Novodobé dějiny tohoto oboru jsou spjaty zejména s městy Plzeň, kde probíhá výroba světoznámého světlého ležáku Pilsner Urquell, a České Budějovice, v nichž sídlí pivovar Budějovický Budvar, národní podnik. Právě v těchto lokalitách bylo realizováno již několik výzkumů zaměřených na pivovarskou profesní mluvu.

¹ „Nestabilizovaná varieta (úvar) národního jaz. představující poslední vývojové stadium tradičních teritoriálních dialektů.“

Tématem pivovarské profesní mluvy, resp. pivovarského slangu se zabýval například prof. Lumír Klimeš. Jeho studie *Pivovarský slang* byla uveřejněna v publikaci *Západočeská vlastivěda*, vydané roku 1992. Samotný výzkum byl realizován v letech 1979–1988 (1979 výzkum slangových pomístních jmen, doplněn 1987; výzkum slangových pojmenování a slangových přezdívek 1986–1988). Klimeš se zaměřoval na mluvu zaměstnanců zejména Plzeňského Prazdroje podílejících se přímo na výrobě piva (nezaznamenával mluvu bednářů, technických pracovníků a administrativních pracovníků). Další záznamy byly pořízeny v pivovarech Brno a Přerov. Výzkum byl realizován metodou rozhovoru s pracovníky.

Klimeš získaný jazykový materiál rozdělil podle sémantiky do následujících sedmi kategorií: *osoby; zařízení; pomůcky; sudy; produkty k výrobě piva, polotovary, odpad aj.; výrobní a jiné prostory; činnost a její výsledek*. Právě tato sémantická klasifikace výrazů byla použita také při formulaci otázek dotazníku, z něhož vycházejí výsledky této kvalifikační práce, jak je popsáno níže.

Tato studie se dále věnovala výzkumu původu daných výrazů, tj. jak slangové pojmenování vzniklo. Jako dominantní se zde ukázaly přejímky z němčiny (48,49 % výrazů) a pojmenování vzniklá na základě metafory (16,66 % výrazů). Mnoho výrazů vzniklo také slovtvorným způsobem derivace, některé odvozováním z českého slovtvorného základu (7,58 % výrazů), jiné pak odvozováním z přejatého slova majícího české zakončení (4,55 % výrazů). Klimeš se ve svém výzkumu zabýval také synonymitou v rámci získaného jazykového materiálu. Z celkového počtu 66 shromážděných pojmenování našel synonyma u sedmi z nich.

Studie obsahuje také podrobný popis výrobního postupu pivovaru Plzeňský Prazdroj. Okrajově se věnuje také slangovým přezdívám a slangovým pomístním jménům. Zajímavé je rovněž srovnání rozdílů používaných výrazů mezi zaměstnanci Plzeňského Prazdroje a pracovníky moravských pivovarů (Klimeš, 1992).

Vedle prof. Lumíra Klimeše se problematikou pivovarské profesní mluvy zabývala také prof. Alena Jaklová. Její studie *Pivovarnictví a pivovarský slang v jižních Čechách* byla uveřejněna v časopisu *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* v roce 1994. V úvodu této stati popisuje vývoj a historii pivovarnictví v jižních Čechách. Dále se věnuje rozdílům mezi pojmy slang a profesní mluva (v této práci popsáno výše). Jaklová uvádí, že vzhledem k charakteru zkoumaných jazykových prostředků se jeví jako vhodnější a

lingvisticky přesnější užívat termínu profesní mluva. Spojení pivovarský slang má však v daném regionu dlouholetou tradici, a tak ho Jaklová používá v celém článku.

Vlastní výzkum a sběr jazykového materiálu probíhal v letech 1991–1992. Materiálovým východiskem pro tuto studii byly zaznamenané vzpomínky bývalého sládky pivovaru Budějovický Budvar Miloše Heideho, jenž v pivovaru pracoval v letech 1959–1984. Dále Jaklová vycházela z mluvených projevů zaměstnanců téhož pivovaru, konkrétně jejich přepisů pořízených na základě magnetofonových záznamů. Dalším východiskem byla odborná literatura i beletrie pocházející z první poloviny 20. století.

Celkem se podařilo zaznamenat 500 výrazů, z nichž jsou v článku z rozsahových důvodů uvedeny pouze některé. Zajímavým, ač pochopitelným jevem je, že v době publikace této studie již 135 získaných pojmenování označovalo zaniklé skutečnosti, jednalo se tedy o historismy. Stran původu slangových pojmenování, u pětiny výrazů se jednalo o přejímky, zejména pak z němčiny, příp. bavorského dialektu.

Závěr článku je věnován procesu *terminologizace*, která je v lingvistice chápána jako přechod výrazů běžné slovní zásoby (v tomto případě slangismů/professionalismů) do terminologických soustav, stávají se tak tedy součástí terminologie daného oboru (Jaklová, 1994).

V roce 2023 vyšla také monografie Západočeské univerzity v Plzni s názvem *Sociolekty v různých sférách komunikace*, jež obsahuje studii s názvem *Sociolekt v prostředí (především) malých pivovarů*. Autorkami studie jsou Martina Spěváčková a Jana Vaňková, výzkum navazuje na práci Lumíra Klimeše. Jedním ze zjištění plynoucích z odpovědí respondentů bylo, že zaměstnanci pivovarů často užívají výrazy s širším významem pro označení skutečnosti, jež je významově hyponymní (Spěváčková a Vaňková, 2023).

1.3 PŘÍZNAKOVOST JAZYKOVÝCH PROSTŘEDKŮ

Problematika příznakovosti jazykových prostředků se k tématu profesní mluvy úzce váže. Spisovné jazykové prostředky, které jsou považovány za neutrální, mohou být univerzálně uplatnitelné v jakémkoli typu komunikace – jsou tzv. bezpříznakové. Prostředky příznakové se naopak vyznačují výrazně užšími možnostmi užití. Tyto lexémy s sebou v kontextu lexikálního významu nesou kromě nociónální (věcné) složky také složku

pragmatickou, jež se někdy označuje právě jako složka příznaková, a ta přisuzuje výrazu dodatkový význam, kterým se daný lexém odlišuje od slov náležících k neutrálnímu lexiku (Krčmová, 2017c). Příznak může být dále dělen na jednotlivé typy – dobový, stylový, útvárový, expresivní a další. První jmenovaný, dobový příznak, je přítomný u lexémů z řad archaismů, historismů a neologismů. Příznak archaičnosti mají takové výrazy, jež označují stále existující denotát, který je však v současnosti nazýván jiným, neutrálním výrazem (např. *šenkýř*, ale patří sem i zastaralé gramatické formy jako *peku*, *tekou*). Oproti tomu historismy označují již zaniklou skutečnost – *podkoní*, *kojná* apod. (Krčmová, 2017c). Neologismy, na rozdíl od předchozích dvou jmenovaných roviny zastaralých výrazů, nejsou spjaty s minulostí. V jazyce zastávají funkci prostředků sloužících zejména k pojmenování nově vzniklých skutečností, a tak často odráží i aktuální dění ve společnosti (výraz *rouškař*, resp. *antirouškař* v souvislosti s epidemií onemocnění Covid-19). Někdy nahrazují již existující výrazy, protože jsou fakticky přesnější. Mnoho neologismů vzniklo spontánně v běžné komunikaci (Martincová, 2017).

Výrazy příznakové v rovině stylistické, tj. výrazy mající stylový/slohový příznak, jsou na rozdíl od výrazů stylově neutrálních určeny pouze pro určité typy textů. Pro přehlednost je možné stylově příznakové prostředky seřadit na pomyslné ose *archaický – knižní – neutrální – hovorový – nespisovný*. Mnoho výrazů má svá synonyma zastoupena na všech pozicích této osy, to však neplatí vždy, a tak některé pozice nejsou u určitých výrazů obsazeny. Stylově příznakový nemusí být lexém sám o sobě, příznakový může být pouze jeho tvar – *lidé (neutrální) – lidi (hovorový)*. Důležité je však podotknout, že i zde dochází k výrazným proměnám v čase, a tudíž se některé výrazy mohou posouvat z jedné roviny do druhé – např. výrazy dříve neutrální se postupně přibližují spíše rovině knižní, výrazy před časem považované za hovorové se dnes již hodnotí jako neutrální apod. Stylový příznak se v textu také často projevuje nad rámec lexému a jeho tvaru, tedy na syntaktické výstavbě textu (Jelínek a Krčmová, 2017).

Vzhledem k charakteru této práce je na místě blíže specifikovat i příznak expresivní. Výrazy nesoucí příznak expresivity je možné souhrnně označit jako expresiva. Expresivní příznak pak označuje emocionální vztah mluvčího k denotátu. Tento vztah může být buď v podstatě kladný, či záporný. Expresivita může být i zde vyjadřována prostředky různých jazykových rovin (hláskoslovné, morfologické, syntaktické a lexikální). V rámci lexikální expresivity se výrazy dělí zpravidla do následujících skupin: vulgarismy, depreciativa (slova

hanlivá)², meliorativa (eufemismy)³, pejorativa (dysfemismy)⁴, dětská slova, hypokoristika (domácké podoby zejm. vlastních jmen), deminutiva (zdrobněliny) a augmentativa (názvy zhrubělé)⁵ (Křístek, 2017). Jaroslav Zima (1961) lexikální expresiva dále člení na výrazy s expresivitou inherentní, kterou je možno rozeznat bez znalosti příslušného kontextu (např. *huběňour, spinkat*), a expresivitou adherentní (výrazy vznikly na základě přenesení významu a postupně se ustálily v určitém kontextu jako expresiva – např. *roboty*). Zima rozlišuje také expresivitu kontextovou, druh expresivity nelexikální. Tu je možné pozorovat u vyjádření kombinujících prostředky různých jazykových rovin, tzn. prostředek v daném kontextu působí nápadně, někdy až nepatříčně a je jedním ze způsobů aktualizace vyjádření. Expresivní tedy není samotný lexém, nýbrž jeho začlenění mezi jiné výrazy.

1.4 OBOHACOVÁNÍ SLOVNÍ ZÁSObY

Praktická část této práce se zaměřuje také na třídění získaného jazykového materiálu z pohledu motivace. Při popisu obohacování slovní zásoby v této podkapitole vycházíme z *Mluvnice češtiny I*. Proces tvoření slov je velmi komplexní. Nejedná se pouze o tvorbu slov úplně nových, k té dochází v jazyce poměrně zřídka. Mezi způsoby, kterými mohou být jazyky obohaceny o nová pojmenování, patří například velmi frekventované přenesení pojmenování na nový pojem (sémantické tvoření slov). Tato nová pojmenování jsou tvořena na základě vnější podobnosti (metafora), vnitřní souvislosti (metonymie) či záměnou části za celek nebo naopak (synekdocha). Přenesené pojmenování však neznamená vznik nového slova, slovo již v jazyce existující pouze nabývá nového významu. Na tvoření nových pojmenování v jazyce se velmi významně podílí domácí slovní zásoba, oproti tomu přejímání hotových pojmenování z cizích jazyků není příliš časté. Dále také rozlišujeme tvoření nových slov a tvoření pojmenování víceslovných (sdružených) (Dokulil a kol., 1986).

Jak již bylo uvedeno výše, nová slova vznikají v jazyce sporadicky, nová jednoslovná pojmenování častěji vycházejí z výrazů již existujících, které prošly určitou modifikací ve

² Např. *cuchta, flákat se* (Křístek, 2017).

³ Jedná se o výrazy užívané k náhradě výrazů tabuizovaných, ke zmírnění jejich významu – např. *sociálně slabý* namísto *chudý* (Hladká, 2017).

⁴ Opak eufemismu, např. *zdechnout* namísto *zemřít* (Křístek, 2017).

⁵ Např. *psisko, ušiska* (Křístek, 2017).

své tvaroslovné struktuře. Tento proces se souhrnně označuje jako slovotvorný způsob (srov. Dokulil a kol., 1986, s. 197–198).

Nejčastěji uplatňovaným slovotvorným způsobem v českém jazyce je derivace (odvozování). Slovo utvořené (fundované) vzniká změnou v morfologické struktuře slova základového (fundujícího). V rámci jednotlivých slovotvorných způsobů se vymezují tzv. slovotvorné postupy. V případě derivace se jedná o tzv. prefixaci a sufixaci. Prefixace znamená přidání afixu před kmen slova, jde zde tedy o předponu (prefix). Po procesu prefixace fundované slovo zachovává slovní druh slova fundujícího a nemění se ani jeho příslušnost k případnému vzoru či třídě (*otec – praotec*). Slovotvorným formantem⁶ je v tomto případě pouze samotný prefix. V češtině se čistá prefixace vyskytuje nejčastěji u sloves, někdy však i u substantiv, adjektiv a adverbii (srov. Dokulil a kol., 1986, s. 198–199).

Sufixace na druhé straně přidává afix do postpozice kmenu slova, jedná se tedy o příponu (sufix). V rámci tohoto procesu dochází oproti prefixaci k výrazně zásadnějším změnám. Fundované slovo často získává novou paradigmatickou příslušnost a mnohdy dokonce náleží k jinému slovnímu druhu (*ryba – rybář, jaro – jarní*). V případě sufixace nemusí být slovotvorným formantem samotný sufix, někdy je přítomný i tzv. spoluformant (často zahrnuje hláskové alterace – např. *kniha – knížka*, spoluformanty: *i > í, h > ž*) (srov. Dokulil a kol., 1986, s. 199).

V češtině existuje také smíšený postup prefixálně-sufixální, kombinující oba výše popsané postupy (např. *zelený – nazelenalý*). Dále je možné setkat se i s derivací konverzní. Jedná se o bezafixální postup vyznačující se pouze změnou koncovky nebo slovnědruhovými charakteristikami (např. *kámen – kamení*) (srov. Dokulil a kol., 1986, s. 200).

Dalším slovotvorným postupem je tzv. kompozice. Jedná se o skládání nového slova většinou ze dvou slov. Je možné setkat se i s kompozitami⁷ vzniklými ze tří a více slov, ta jsou však v češtině spíše vzácná. Výsledná podoba fundovaného slova je určována především tzv. zadním (opěrným) členem, který si zachovává svou formu i gramatický význam. Druhé fundující slovo tvořící přední člen je zbaveno koncovky a mezi oba komponenty je vložen tzv. konektém (někdy také interfix), jenž je spojuje. Interfix může být v některých případech

⁶ Souhrn všech existujících formálních prostředků, jimiž se odlišuje utvořené slovo od slova (slov) základového (základových) (Rusínová, 2017a).

⁷ Jedná se o slova složená, vzniklá skládáním.

i nulový (např. ve slově *cest-θ-mistr*). Mezi jiné příklady kompozit patří např. slova *zvěr-o-kruh* nebo *červen-o-modr-o-bílý*) (srov. Dokulil kol., 1986, s. 202–203).

Z lexikálního hlediska dělíme pak kompozita na dvě skupiny – kompozita modifikační a kompozita mutační. Podstatou modifikačních kompozit, pro něž se někdy také užívá termínu kompozita vnitřní (ezocentra), je pouhá modifikace opěrného členu členem předním. Kompozitum mutační je naopak charakterizováno vznikem výrazu nové sémantické kvality, nejedná se tedy pouze o modifikaci či upřesnění opěrného. Kompozitum mutační je možné nazývat kompozitem vnějším (exocentrem). V obou výše jmenovaných případech se jedná souhrnně o tzv. kompozita determinační. Podřazený člen, tedy člen přední, determinuje člen opěrný. V jiných, řidčeji se vyskytujících, případech mohou být oba členy rovnocenné. Pak se již nejedná o vztah determinační, nýbrž souřadný a tato kompozita se nazývají koordinační (např. *československý*, *hluchoněmý*) (srov. Dokulil a kol., 1986, s. 203).

Mnohem častějším slovotvorným způsobem než kompozice je však v češtině kombinace derivace a kompozice, tedy způsob kompozičně-derivační, případně také kompozičně-konverzní. Kompozice zde funguje jako pouhý dílčí krok v procesu formování nového slova. Formantem je v tomto případě totiž pouze formant derivační, formant kompoziční plní jen funkci spolufornantu (např. *vysoká škola – vysokoškolský*, *rubat dřevo – dřevorubec*) (srov. Dokulil a kol., 1986, s. 203–204).

Existuje také nevlastní skládání slov, které se nazývá spřahování (juxtapozice). Je charakteristické tím, že se tvary fundujících slov po spojení nikterak nemění. Pořadí členů je však pevně dané a nelze je libovolně zaměňovat. Jedná se nejčastěji o numeralia (např. *jedenadvacet*), adjektiva (*pravděpodobný*) a substantiva, hlavně slovesná⁸ (*zemětřesení*) (srov. Dokulil a kol., 1986, s. 204).

Dalším slovotvorným způsobem je abreviace, kdy dochází k redukci slov nebo víceslovných pojmenování na některá písmena, resp. hlásky, nebo slabiky.

Vyjma výše popsaných slovotvorných způsobů je možno v rámci slovotvorby provést úpravu pojmenování již hotového. Nejčastěji se jedná o proces tzv. univerbizace, tj. vytvoření jednoslovného pojmenování z pojmenování víceslovného (opačným procesem je

⁸ „Jméno odvozené ze slovesného kmene příponou -ní-/-tí-, primárně označující událost (děj n. stav), sekundárně může označovat též výsledek děje, popř. jiný předmět, osobu či místo s dějem/stavem spjaté“ (Dvořák, 2017, odst. 1).

multiverbizace, vyskytující se velmi zřídka; hlavní funkcí univerbizace je jazyková ekonomie: *studující průmyslové školy – průmyslovák*). Modifikaci je také možno provést u pojmenování složeného tak, aby vzniklo pojmenování odvozené (např. *rychlovlak – rychlík*). Obě tyto úpravy lze souhrnně nazvat kondenzací.

Upravit již hotové pojmenování je možné rovněž pouhou změnou zakončení slova. Slova poté nabývají expresivního příznaku (*gramofon – gramec*). Příznakové výrazy vznikají i prostým krácením, opět se snahou o jazykovou ekonomii (*padesát – pade*) (srov. Dokulil a kol., 1986, s. 205).

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 PŘEDMĚT A METODA VÝZKUMU, CHARAKTERISTIKA RESPONDENTŮ

Praktická část této práce je zaměřena na shromáždění jazykových prostředků používaných zaměstnanci pivovarů a jejich další klasifikaci z hlediska sémantiky a motivace vzniku pojmenování. Sběr profesních výrazů probíhal prostřednictvím dotazníkového šetření (dotazník byl respondentům zasílán v elektronické podobě formou odkazu na server Survio). Výzkum probíhal v říjnu 2023.

Shromážděný jazykový materiál pochází celkem od čtyř respondentů ze čtyř různých pivovarů, z nichž každý se nachází v jiném kraji České republiky. Z každého pivovaru byl uveden jako respondent právě jeden zaměstnanec pivovaru, ač je možné, že jednotlivé odpovědi pocházejí od více než jednoho pracovníka. Dotazník byl respondentům zadán jako anonymní, a tak anonymitu zachováváme i nadále (jednotlivé pivovary označujeme čísly 1–4).

2.2 CHARAKTERISTIKA PIVOVARŮ ZAPOJENÝCH DO NAŠEHO VÝZKUMU

Pivovar č. 1 byl založen již v roce 1298, což jej činí nejstarším ze všech čtyř pivovarů, jejichž zaměstnanci se účastnili tohoto výzkumu. Za jeden měsíc pivovar průměrně uvaří 900 000 litrů piva a zaměstnává 35 pracovníků. Respondent se představil jako výrobní ředitel.

Historie pivovaru č. 2 se datuje do roku 1540, je tedy druhým nejstarším po pivovaru č. 1. Měsíčně vyprodukuje 3 500 000 litrů piva. V současnosti má přibližně 100 zaměstnanců. Na otázky odpovídal rovněž výrobní ředitel pivovaru.

Následující dva pivovary se od výše jmenovaných výrazně liší rokem svého založení a také množstvím produkovaného piva. Pivovar č. 3 byl založen v roce 2012. Měsíčně se v tomto pivovaru vyprodukuje 100 000 litrů piva, na čemž se podílí celkem 35 zaměstnanců. Respondent zodpovídající otázky pracuje na pozici vedoucího výroby.

Pivovar č. 4 je nejmladším a zároveň nejmenším pivovarem stran počtu pracovníků a měsíční produkce piva. Byl založen roku 2015 a sládek/jednatel, který dotazník vyplňoval, je zároveň jeho jediným zaměstnancem. Tomu odpovídá i produkce 3 000 litrů piva za jeden měsíc.

2.3 JEDNOTLIVÉ ČÁSTI DOTAZNÍKU A OBECNÉ VÝSLEDKY

Vyjma obecných otázek zjišťujících název pivovaru, rok jeho založení, počet zaměstnanců pivovaru a název profese, kterou respondenti v pivovaru zastávají, se dotazník skládal ze dvou hlavních částí.

Dotazník je částečně založen přímo na konkrétních výrazech profesní mluvy pivovarníků, které shromáždil profesor Klimeš v rámci svého výzkumu v Plzeňském Prazdroji v 80. letech 20. století. Vybrali jsme 12 lexikálních jednotek označujících osoby, zařízení, pomůcky k výrobě piva, sudy, produkty k výrobě piva, prostory pivovaru a činnosti spojené s výrobou piva, a to tyto: *pumpauf* (pomocník vařiče ve varně), *ficák* (pomocník vařiče ve varně, resp. tyč, kterou se posunují sudy ve sklepě), *abcígr* (zařízení ve sklepě na stáčení piva z velkých ležáckých sudů do sudů transportních), *klobouk pana starýho* (zařízení na komíně hvozdu zvyšující tah v topení kaloriferu), *colštáb* (tyč na stanovení objemu mladiny), *šafl* (džber na kvasnice), *bodna* (velký spodní ležácký sud), *satl* (menší ležácký sud), *sudovačka* (mladé pivo, které se z rezerva přečerpává do ležáckých sudů), *deka* (zbytek pěny na hladině piva v kvasné kádi ve spilce), *anštel* (sklepní chodba opatřená kolejničkami, po nichž se válejí vymyté sudy) a *vašhaus* (umývárna transportních sudů). Respondenti byli vyzváni, aby u každého výrazu vybrali jednu z následujících možností: *tento výraz běžně používám; výraz znám, ale nepoužívám ho; výraz vůbec neznám*. Dílčím cílem této části výzkumu bylo zjistit, zda jsou slangové výrazy zachycené před bezmála čtyřiceti lety stále užívané i mezi současnými pracovníky pivovarů, resp. zda jsou pro ně alespoň srozumitelné, pokud je nepoužívají.

Výsledky této části dotazníku byly poměrně různorodé. Zejména u respondentů z pivovarů č. 3 a č. 4 byla znalost uvedených slangových pojmenování poměrně malá. Respondent č. 3 uvedl, že vůbec nezná výrazy *pumpauf*, *ficák*, *abcígr*, *colštáb*, *šafl*, *bodna*, *satl*, *anštel* a *vašhaus*. Respondent č. 4 nerozuměl významu týchž výrazů jako respondent pivovaru č. 3. Za neznámé označil také spojení *klobouk pana starýho*.

Respondent č. 1 nerozuměl polovině slangismů: *ficák*, *abcígr*, *colštáb*, *šafl*, *anštel* a *vašhaus*. Respondent pivovaru č. 2 znal všechny uvedené slangové výrazy a šest z nich dokonce aktivně používá: *pumpauf*, *klobouk pana starýho*, *šafl*, *sudovačka*, *deka* a *vašhaus*. Oproti tomu respondent č. 3 nepoužívá žádný z daných slangových vyjádření a respondenti č. 1 a č. 4 aktivně užívají pouze výraz *deka*.

Nejpoužívanějším profesionalismem z uvedeného seznamu je tedy právě výraz *deka*, který je třemi ze čtyř respondentů běžně používán, respondent č. 3 uvedl, že je pro něho srozumitelný, ač jej nepoužívá. Spojení *klobouk pana starýho* bylo srozumitelné pro tři respondenty, z čehož jeden jej aktivně používá. Výrazu *sudovačka* rozuměli všichni čtyři respondenti, respondent č. 2 tento výraz běžně používá.

Na opačném konci spektra se ocitly výrazy *ficák*, *abcígr*, *colštáb*, *šafl*, *anštel* a *vašhaus*, jimž nerozuměli tři respondenti (výjimku tvoří respondent č. 2, který uvedl, že zná všechny uvedené slangismy).

Dotazníkové šetření bylo v druhé části založeno na sémantické klasifikaci jednotlivých profesních výrazů: *osoby*, *zařízení*, *pomůcky*, *typy sudů*, *produkty k výrobě piva*, *prostory pivovaru* a *činnosti*. Právě tato sémantická klasifikace jednotlivých lexémů byla jádrem otázek v této části dotazníku. Otázky byly na rozdíl od těch z předchozí části otevřené a zněly následovně: 1. *Které výrazy používáte v pivovarnickém prostředí nejčastěji pro označení osob?* 2. *Které výrazy nejčastěji používáte k označení zařízení ve Vašem pivovaru?* 3. *Které výrazy nejčastěji používáte pro označení pomůcek k výrobě piva?* 4. *Kterými výrazy nejčastěji označujete jednotlivé typy sudů?* 5. *Které výrazy nejčastěji používáte pro označení produktů k výrobě piva (příp. polotovarů, odpadu aj.)?* 6. *Které výrazy nejčastěji užíváte pro označení výrobních i kterýchkoli jiných prostor v pivovaru?* 7. *Které výrazy nejčastěji používáte pro označení činností spojených s prací v pivovaru?* Respondenti byli vyzváni, aby v případě každé odpovědi uvedli všechny výrazy, které znají.

Celkem se podařilo shromáždit 325 výrazů aktivně používaných pracovníky pivovarů. Některé výrazy se vyskytovaly opakovaně, tzn. byly uvedeny více než jedním respondentem. Pokud bychom uvažovali každý opakovaně se vyskytující výraz pouze jedenkrát, bylo získáno 246⁹ různých výrazů.

V tematické oblasti lexémů označujících *osoby* bylo shromážděno 38 výrazů, z toho 29 různých. V případě označení pro *zařízení v pivovaru* respondenti uvedli celkem 71 výrazů, z čehož různých bylo 60. Výrazů označujících *pomůcky* bylo získáno 33 a každý z nich se vyskytoval pouze jedenkrát. Pro jednotlivé *typy sudů* bylo respondenty uvedeno celkem 22 výrazů, z čehož různých bylo 18. Respondenti dále uvedli celkem 46

⁹ Zejména v kategorii výrazů označujících činnosti někteří respondenti uvedli danou činnost ve formě verba v infinitivu a jiní ve formě verbálního substantiva (např. *vyslazovat* – *vyslazování*). V těchto případech výrazy považujeme za totožné.

pojmenování, z toho 33 různých, pro označení *produktů/polotovarů k výrobě piva, odpadu aj.* Kategorie *výrobních a jiných prostor v pivovaru* zahrnovala 35 výrazů, z toho 22 různých. Výrazů označujících *činnosti spojené s prací v pivovaru* respondenti uvedli celkem 80, pojmenování se však často opakovala, a bylo tedy získáno 54 různých výrazů.

2.4 SÉMANTICKÁ KLASIFIKACE JEDNOTLIVÝCH PROFESNÍCH VÝRAZŮ

Klasifikace získaných výrazů je založena na dvou kritériích, z nichž první je kritérium sémantické, jež vychází z tematických oblastí uvedených výše.

V kategorii výrazů používaných v pivovarnickém prostředí pro označení **osob** uvedli respondenti následující pojmenování: *společný, spílák, varňák, vařič, sklepák, filtrák, stáčirenský, pan starý, podstarší, sládek, podsládek, čukr, sladák, pivovarský, sudovač, sládková, výrobák, výstavčí, skladník, strojník, údržbář, topič, čouda, sladmistr, tlučhuba, lempl, vožrala, netáhlo a blbec*. Tyto se vyskytují opakovaně: *sládek* (třikrát, jedenkrát v přechýlené podobě *sládková*), *podsládek* (třikrát), *vařič* (dvakrát), *spílák* (dvakrát), *filtrák* (dvakrát), *pan starý* (dvakrát) a *stáčirenský* (dvakrát).

Ze všech shromážděných výrazů uvádí *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (SSČ) nebo *Slovník spisovaného jazyka českého* (SSJČ) jako neutrální tyto: *vařič, sládek, podsládek, sládková, skladník, strojník, údržbář a topič*. V SSJČ se dále vyskytuje i výraz *sladák* (sladovnický dělník), který je zde klasifikován jakožto příslušící do roviny pivovarského slangu. Vulgarismy, příp. zhrubělé výrazy *tlučhuba, lempl a blbec* jsou v těchto slovnících rovněž evidovány. Výraz *čouda* se vyskytuje ve *Slovníku nářečí českého jazyka* (SNJČ), slovník jako jeden z možných významů pojmenování uvádí „*pivovarský topič v prostoru sloužícím k sušení sladu, Českobudějovicko*“. Pivovar, jehož zaměstnanec tento výraz poskytl, se skutečně nachází v Jihočeském kraji. Ostatní pojmenování se však nejeví závislá na konkrétních regionech. Zajímavostí je pak lexém *čukr*, jenž je uveden v internetovém slovníku *Čeština 2.0* s definicí „*čurák k ruce, tedy člověk, který je k dispozici pokaždé, kdy je potřeba*“.

Sémantická kategorie pojmenování označujících **zařízení** zahrnuje tyto výrazy: *vystěrací kád', scezovací kád', scezovačka, rmuťák, kotlík, mladinová pánev, sběrač sladiny, monžik, vystěradlo, šroták, silo, hrád', šnek, korečkový výtah, bunkr, mlátník, náduvník, cékáčko, kád', propagačka, vergl, hvozd, sedláček, malták, fasovák, japonka, čerpadlo,*

pumpa, filtr, přetlačný tank, plnič, myčka, inspektor, pastér, etiketovačka, vkladač, vykladač, robot, paletizace, kartonáž, CIP, odkličovačka, pulírka, varna, rmutovací pánev, ledovka, véhávěčko, tank, kopačka, hrnec, kotel, RMP (rmutomladinová pánev), přetlak (přetlačný tank), ležák (ležácký tank), bába, klobouk pana starého, vystírka, mladinka, vířivka a spilka. U následujících evidujeme více dokladů: scezovačka (čtyřikrát), cékáčko (třikrát), varna (dvakrát), tank (dvakrát), rmuták (dvakrát), šroták (dvakrát), kopačka (dvakrát) a propagačka (dvakrát).

Slovníky SSJČ, SSČ, resp. *Akademický slovník cizích slov (ASCS)* evidují tyto výrazy: *kotlík, monžík, silo, šnek (než.), bunkr, kád', hvozd, japonka, čerpadlo, pumpa, filtr, plnič, myčka, pastér, etiketovačka, vykladač, robot, paletizace, kartonáž, varna, tank, kopačka, hrnec, kotel a spilka.*

Pro označení **pomůcek** k výrobě piva používají respondenti nejčastěji tyto výrazy: *hustoměr, kopista, vyhazovák mláta, hákový klíč, komínek, vajíčko, kastle, máz, cengefest, nořítko, sacharometr, hundskopf, tyč, klacek, sklenička, degustačka, šlauch, vidrovačka, hřablo, wohlgemut, pádlo, štír, voračka, smeták, koště, rejžák, kartáč, stěrka, špuntovačka, šprjc, špingle, efklič a balón.* Každý z výrazů byl doložen pouze jedenkrát.

Následující z nich nacházíme i ve slovnících SSČ, příp. SSJČ: *hustoměr, kopista, hákový klíč, komínek, kastle, máz, sacharometr, tyč, klacek, sklenička, šlauch, pádlo, smeták, koště, kartáč, stěrka a balón.*

Na otázku, jak nejčastěji nazývají jednotlivé **typy sudů**, odpovídali respondenti takto: *třicítka, pádičko, žehlička, bajonet, kombík, padina, padesátka, dvacítka, keg, hliníkový, tuplák, půlka, patnáctka, gumovej, nerezovej, šupák, sedlanej a štosovanej.* Z tohoto výčtu je patrné, že velká část pojmenování je odvozena od velikosti objemu daného sudu, a tak zde nacházíme více dokladů slov *třicítka* (čtyřikrát) a *dvacítka* (dvakrát).

Sémantická kategorie pojmenování pro označení **produktů k výrobě piva, polotovarů, odpadu apod.** zahrnuje tyto doklady: *sladový květ, prach, zrno, šrot, dílo, rmut, vystírka, předeck, sladina, sladinka, výstřelek, patok, mladina, kaly, deka, zelené pivo, kroužky, propadlé pivo, mladé pivo, nefiltrované, zfiltrované, prorážka, protláčka, nepastér, pastér, stočené, slad, chmel, voda, pivo, kvasinky, mladinka a mláto.* Následující z nich se vyskytují opakovaně: *rmut* (třikrát), *sladina* (třikrát), *mladé pivo* (třikrát), *mladina* (dvakrát), *dílo* (dvakrát), *slad* (dvakrát), *chmel* (dvakrát), *voda* (dvakrát), *kaly* (dvakrát) a *deka* (dvakrát). SSJČ, nebo SSČ uvádějí tyto výrazy: *prach, zrno, šrot, dílo, rmut (piv. směs*

sladové drti s vodou), předek, výstřelek (piv. výslad mláta), mladina, kal, kroužek (pěna vystupující při kvašení na povrch piva), slad, chmel, voda, pivo, kvasinka a mláto.

Kategorie pojmenování označujících **výrobní i jiné prostory v pivovaru** zahrnuje tyto výrazy: *varna, spilka, sklep, filtrace, přetlačné, stáčírna, sklad, výstav, šalanda, tepluška, kaplička, bednárna, truhlárna, belvédér, sladovna, červená spilka, šrotovna, propagace, chmelárna, labina, kotelna a údržba*. Tyto jsou doloženy opakovaně: *varna* (čtyřikrát), *sklep* (čtyřikrát), *stáčírna* (tříkrát), *spilka* (tříkrát), *sklad* (tříkrát) a *filtrace* (dvakrát).

SSČ, resp. SSJČ evidují tato pojmenování: *varna, spilka, sklep, filtrace, stáčírna, sklad, výstav, šalanda, bednárna, truhlárna, sladovna, šrotovna a kotelna*.

V tematické oblasti pojmenování označujících **činnosti spojené s prací v pivovaru** uváděli někteří respondenti své odpovědi ve formě substantiv a jiní ve formě sloves, ač se v mnohých případech jednalo o tutéž činnost. Většina výrazů však byla ve formě substantiv, a tak jsme se za účelem přehlednosti rozhodli slovní druh pojmenování sjednotit. Všechny výrazy uvádíme tedy jako substantiva a vzhledem k jejich sémantice konkrétně jako substantiva verbální, příp. dějová (srov. Dokulil a kol., 1986, s. 288). Jedná se o tyto doklady: *vystírání, rmutování, podrážení, scezování, vyslazování, chmelovaření, spílání, zakvášení, dryhopp, odstřelování, přetahování, vaření, sudování, zahrazení, stáčení, lahvování, tažení zrna, namáčení, vymáčení, orání, vidrování, povolování, utahování, osazování, sbírání, hvoždění, odkličování, pucování, šrotování, hromadění, převádění, dokrápění, vyrázení, chlazení, naujato, doplňování, sbírání deky, spouštění, mazání piva, tlakování, hrazení, kroužkování, narážení, filtrování, protlačení, pasterování, vzdušnění, sběr kvasnic, odstřel kvasnic, čištění kroužků, sanitování, přefoukávání a sycení*. Tyto jsou doloženy vícekrát: *zakvášení* (čtyřikrát), *odstřelování* (tříkrát), *vystírání* (tříkrát), *rmutování* (tříkrát), *scezování* (tříkrát), *vyslazování* (tříkrát), *spílání* (tříkrát), *sudování* (tříkrát), *odstřelování* (tříkrát + jedenkrát jako *odstřel kvasnic*), *stáčení* (tříkrát), *dryhopp* (dvakrát), *podrážení* (dvakrát), *šrotování* (dvakrát), *chmelovaření* (dvakrát), *chlazení* (dvakrát), *kroužkování* (dvakrát) a *filtrování* (dvakrát). SSČ, příp. SSJČ eviduje většinu výrazů ve formě sloves, často však v jiném významu, než jaký předpokládáme u těchto dokladů.

2.5 MOTIVACE ZÍSKANÝCH DOKLADŮ

Druhým kritériem pro analýzu sebraného jazykového materiálu bylo kritérium motivace. Zde zkoumáme původ jednotlivých dokladů, tzn. zda byly utvořeny slovotvorně, nebo na základě sémantického tvoření slov, příp. zda se jedná o výrazy přejaté, víceslovné (sousloví), nebo slova nemotivovaná.

2.6 VÝRAZY SLOVOTVORNĚ UTVÁŘENÉ

Z hlediska slovotvorby vznikla většina pojmenování slovotvorným způsobem derivace (122 dokladů), zejména pak prostřednictvím derivace sufixální (118 dokladů). V rámci tohoto postupu rozlišujeme jednotlivé slovotvorné kategorie, ve kterých se následně vydělují slovotvorné typy podle formantu, prostřednictvím něhož byl výraz utvořen. Vycházíme zde z *Mluvnice češtiny 1*, získaný materiál je však natolik specifický, že některé slovotvorné kategorie určujeme podle sémantiky výrazů (např. názvy sudů a názvy prostor). Dále evidujeme 9 dokladů výrazů vzniklých zkracováním a 3 doklady kompozit.

2.6.1 SLOVOTVORNÁ KATEGORIE NÁZVŮ KONATELSKÝCH

Názevů konatelských bylo shromážděno celkem 12¹⁰, a to tyto doklady: *varňák*, *sklepák*, *filtrák*, *sládek*, *slad'ák*, *výrobák*, *skladník*, *strojník*, *údržbář*, *stáčírenský*, *pivovarský* a *blbec*.

Slovotvorný typ s formantem -ák:

V získaném jazykovém materiálu je doloženo 5 dokladů názvů konatelských utvořených slovotvorným formantem -ák. Doložena jsou substantiva *varňák* utvořené od substantiva *varna*, *sklepák* od substantiva *sklep*, *filtrák* od substantiva *filtr*, *slad'ák* od substantiva *slad* a *výrobák* od substantiva *výroba*. Výrazy utvořené pomocí tohoto formantu považujeme za příznakové, resp. expresivní.

Slovotvorný typ s formantem -ník:

Dále evidujeme 2 doklady názvů konatelských utvořených prostřednictvím formantu -ník, a to substantiva *skladník* utvořené od substantiva *sklad* a *strojník* od substantiva *stroj*.

¹⁰ V případě některých konatelských názvů je možné uvažovat i o jejich motivaci slovesem, tzn. považovat je za názvy činitelské.

Slovotvorný typ s formantem -ský:

V analyzovaném jazykovém materiálu nacházíme 2 doklady názvů konatelských s formantem -ský: výraz *stáčírenský* utvořený od substantiva stáčírna a *pivovarský* od substantiva pivovar. V případě těchto dvou pojmenování se jedná o substantivizovaná adjektiva¹¹.

Slovotvorný typ s formantem -ář:

Mezi zkoumanými výrazy evidujeme pouze 1 doklad názvu konatelského utvořeného prostřednictvím formantu -ář a tím je substantivum *údržbář* odvozené od substantiva údržba.

Slovotvorný typ s formantem -ek:

Dále nacházíme 1 doklad názvu konatelského s formantem -ek: substantivum *sládek* utvořené od substantiva slad.

2.6.2 SLOVOTVORNÁ KATEGORIE NÁZVŮ ČINITELSKÝCH

Názevů konatelských je v získaném materiálu doloženo 6: *vaříč*, *topič*, *spílák*, *spílečný*, *sudovač* a *výstavčí*.

Slovotvorný typ s formantem -č:

Mezi zkoumanými výrazy nacházíme 3 doklady názvů činitelských utvořených prostřednictvím formantu -č. Jedná se o tato pojmenování: substantivum *vaříč* utvořené od kmene minulého slovesa *vařit*, substantivum *topič* odvozené od kmene minulého slovesa *topit* a substantivum *sudovač* utvořené od kmene minulého slovesa *sudovat*.

Slovotvorný typ s formantem -ák:

Dále evidujeme 1 doklad názvu činitelského s formantem -ák a tím je substantivum *spílák* odvozené od kmene minulého bez kmenotvorné přípony slovesa *spílat*.

Slovotvorný typ s formantem -čí:

V získaném jazykovém materiálu je doložen také 1 doklad názvu činitelského s formantem -čí, a to substantivum *výstavčí* utvořené od kmene minulého slovesa *vystavit*. Spoluformantem je změna vokálu *y > ý*. Uvažovali jsme také o motivaci výrazem *výstav*,

¹¹ Lexikální jednotka zachovává formu adjektiva, ale neoznačuje vlastnost, nýbrž substanci (Rusínová, 2017b).

který byl jedním z respondentů uveden jako označení pro prostoru v pivovaru. V tomto případě by ale lexém *výstavčí* náležel k názvům konatelským.

Slovotvorný typ s formantem -čný:

Nacházíme zde i 1 doklad názvu činitelského utvořeného prostřednictvím formantu -čný: *společný*. Toto substantivum bylo utvořeno od kmene přítomného slovesa *spílat*.

2.6.3 SLOVOTVORNÁ KATEGORIE NÁZVŮ PŘECHÝLENÝCH

V získaném jazykovém materiálu se nachází pouze 1 doklad přechýleného pojmenování, substantivum *sládková*. Bylo utvořeno od substantiva *sládek* připojením formantu -ová.

2.6.4 SLOVOTVORNÁ KATEGORIE NÁZVŮ POMŮCEK A ZAŘÍZENÍ (PROSTŘEDKŮ)

Ve slovotvorné kategorii názvů pomůcek a zařízení bylo shromážděno 34 dokladů: *scezovačka, rmuťák, kotlík, vystěradlo, šroťák, mlátník, náduvník, propagačka, malták, fasovák, čerpadlo, plnič, myčka, etiketovačka, vkladáč, vykladač, robot, paletizace, kartonáž, odkličovačka, pulírka, varna, kopačka, vystírka, vířivka, spilka, nořítko, degustačka, vidrovačka, hřablo, voračka, stěrka, hrád' a špuntovačka*.

Slovotvorný typ s formantem -čka:

Ve zkoumaném jazykovém materiálu evidujeme 10 dokladů názvů prostředků utvořených formantem -čka. Jedná se o substantiva *kopačka* utvořené od kmene minulého slovesa *kopat*, *scezovačka* odvozené od kmene minulého slovesa *scezovat*, *etiketovačka* od kmene minulého slovesa *etiketovat*, *myčka* od kmene minulého slovesa *mýt*, *odkličovačka* od kmene minulého slovesa *odkličovat*, *špuntovačka* od kmene minulého slovesa *špuntovat*, *vidrovačka* od kmene minulého slovesa *vidrovat*, *voračka* od kmene minulého slovesa *vorat*, *degustačka* od kmene minulého slovesa *degustovat* a *propagačka* od kmene minulého slovesa *propagovat*.

Slovotvorný typ s formantem -ka:

Dále zde nacházíme 5 dokladů názvů prostředků s formantem -ka, a to substantiva *vystírka* utvořené od kmene minulého slovesa *vystírat*, *pulírka* od kmene minulého slovesa *pulírovat*, *spilka* od kmene minulého slovesa *spílat*, *vířivka* od adjektiva *vířivý* a *stěrka* od kmene minulého slovesa *stírat*.

Slovotvorný typ s formantem -ák:

Mezi zkoumanými výrazy se vyskytují 3 doklady názvů prostředků s formantem -ák: substantiva *šroták* utvořené od kmene minulého slovesa šrotovat, *rmuták* od kmene minulého slovesa rmutovat a *fasovák* od kmene minulého slovesa fasovat.

Slovotvorný typ s formantem -ník:

V analyzovaném jazykovém materiálu v rámci kategorie názvů prostředků dále nacházíme slovotvorný typ s formantem -ník, jenž je doložen 2 doklady. Patří sem substantivum *náduvník* utvořené od primárního kmene slovesa nadouvat a substantivum *mlátník* od slovesa mlátit.

Slovotvorný typ s formantem -ík:

Dále mezi zkoumanými jazykovými prostředky nacházíme 1 doklad názvu prostředku s formantem -ík. Jedná se o substantivum *kotlík* utvořené od substantiva kotel. V tomto případě jde o deminutivum, výraz tedy nese expresivní příznak.

Slovotvorný typ s formantem -č:

V získaném vzorku výrazů jsou doloženy 3 doklady s formantem -č, a to substantiva *plnič* odvozené od kmene minulého slovesa plnit, *vkladač* od kmene minulého slovesa vkládat a *vykladač* od kmene minulého slovesa vykládat.

Slovotvorný typ s formantem -dlo:

Dále evidujeme 2 doklady názvů prostředků s formantem -dlo, substantivum *čerpadlo* utvořené od kmene minulého slovesa čerpat a *vystěradlo* utvořené od kmene minulého slovesa vystírat.

Slovotvorný typ s formantem -lo:

Nacházíme zde i 1 doklad, který obsahuje sufix -lo. Jedná se o substantivum *hřablo* utvořené od slovesa hrabat.

Slovotvorný typ s formantem -tko:

Mezi zkoumanými výrazy nacházíme 1 doklad názvu prostředku s formantem -tko, a sice substantivum *nořitko* utvořené od kmene přítomného slovesa nořit.

Slovotvorný typ s formantem -na:

V sebraném jazykovém materiálu dále evidujeme 1 doklad s formantem -na, substantivum *varna* utvořené od kmene minulého slovesa vařit. Tento formant je spíše

charakteristický pro názvy míst, výraz *varna* byl však respondenty uveden také jako označení pro prostor (srov. Spěváčková a Vaňková, 2023, s. 92). Je tedy možné, že *varna* je některým z respondentů považována zároveň za zařízení, anebo byla uvedena do této kategorie chybně vlivem nedorozumění ve fázi dotazníkového šetření.

Slovotvorný typ s formantem -izace:

V uvedených výrazech se vyskytuje 1 doklad s cizím formantem -izace, a to substantivum *paletizace* odvozené od substantiva paleta.

Slovotvorný typ s formantem -áž:

Dále zde nacházíme 1 doklad výrazu s cizím formantem -áž, substantivum *kartonáž* utvořené od substantiva karton.

Slovotvorný typ konvertovaný s morfológickou charakteristikou podle vzoru hrad:

V analyzovaném jazykovém materiálu evidujeme 1 doklad názvu prostředku s nulovou koncovkou jakožto formantem, a to substantivum *robot*, které vzniklo odvozením od substantiva robota. Z pohledu deklinace doklad náleží ke vzoru hrad.

Slovotvorný typ konvertovaný s morfológickou charakteristikou podle vzoru kost:

Mezi zkoumanými lexikálními jednotkami nacházíme také 1 další doklad názvu prostředku s nulovou koncovkou, v tomto případě náležící k paradigmatu vzoru kost. Jedná se o substantivum *hrád'* utvořené od slovesa *hradit*.

2.6.5 SLOVOTVORNÁ KATEGORIE NÁZVŮ SUDŮ

Zde by se dalo uvažovat o slovotvorné utvářenosti některých výrazů, dospěli jsme však k závěru, že všechna uvedená pojmenování označující názvy sudů vznikla na základě sémantického tvoření slov s jednou výjimkou výrazu přejatého (kap. 2.7 a 2.8).

2.6.6 SLOVOTVORNÁ KATEGORIE NÁZVŮ PRODUKTŮ

V případě názvů produktů utvořených slovotvorně prostřednictvím sufixů bylo shromážděno 15 dokladů: *rmut*, *vystírka*, *sladina*, *sladinka*, *mladina*, *kaly*, *nefiltrované*, *zfiltrované*, *prorážka*, *protláčka*, *stočené*, *slad*, *pivo*, *kvasinky* a *mladinka*.

Slovotvorné typy s formantem -ka:

- Slovotvorný podtyp utvořený od slovesa formantem -ka:

V získaném jazykovém materiálu jsou doloženy 3 doklady výrazů utvořených od sloves prostřednictvím formantu -ka: substantivum *vystírka* utvořené od tvarotvorného základu kmene minulého slovesa *vystírat*, substantivum *prorážka* utvořené od tvarotvorného základu kmene minulého slovesa *prorážet* a substantivum *protláčka* utvořené od tvarotvorného základu kmene minulého slovesa *protlačit*. Substantiva *sladinka* a *mladinka* jsou deminutiva odvozená od substantiv *sladina* a *mladina*.

- Slovotvorný podtyp utvořený od substantiva formantem -ka:

Evidujeme zde také 2 doklady slovotvorného typu s formantem -ka. V tomto případě bylo fundujícím slovním druhem substantivum. Jedná se o substantiva *sladinka* odvozené od substantiva *sladina* a *mladinka* odvozené od substantiva *mladina*. Jde o deminutiva, tedy slova s expresivním příznakem.

Slovotvorné typy s formantem -ina:

- Slovotvorný podtyp utvořený od substantiva formantem -ina:

Dále je doložen 1 doklad názvu produktu utvořený od substantiva formantem -ina, a to substantivum *sladina* utvořené od substantiva *slad*.

- Slovotvorný podtyp utvořený od adjektiva formantem -ina:

Rovněž 1 doklad nacházíme v případě názvu produktu utvořeného od adjektiva formantem -ina: substantivum *mladina*, které bylo pravděpodobně odvozeno od adjektiva *mladý*.

Slovotvorný typ s formantem -ivo:

V analyzovaných výrazech se objevuje 1 doklad názvu produktu s formantem -ivo. Substantivum *pivo* bylo utvořeno od slovesa *pít*. V současnosti se však vzhledem k zúžení významu tohoto lexému souvislost se zmíněným slovesem vytratila, a tak by bylo možné jej považovat také za slovo nemotivované (srov. Machek, 1971).

Slovotvorný typ konvertovaný s morfolodickou charakteristikou podle vzoru hrad:

Dále v této slovotvorné kategorii nacházíme 3 doklady výrazů utvořených prostřednictvím nulové koncovky. Jedná se o substantiva *rmut* odvozené od slovesa *rmutovat*, *slad* utvořené pravděpodobně od slovesa *sladovat*, možné je však uvažovat i o motivaci adjektivem *sladký*, a *kal* utvořené od slovesa *kalit*.

Slovotvorný typ s formantem -inka:

Je doložen také 1 doklad názvu produktu s formantem -inka, a sice substantivum *kvasinka* utvořené pravděpodobně od slovesa kvasit, i v tomto případě však mohlo být slovem fundujícím adjektivum – kvasný (kvasinka – kvasná buňka).

2.6.7 SLOVOTVORNÁ KATEGORIE NÁZVŮ PROSTOR (MÍST)

Ve slovotvorné kategorii názvů prostor bylo shromážděno celkem 12 dokladů názvů slovotvorně utvářených: *varna, spilka, přetlačné, stáčírna, sklad, výstav, bednárna, truhlárna, sladovna, šrotovna, chmelárna a kotelna*.

Slovotvorný typ s formantem -árna:

V získaném jazykovém materiálu nacházíme 3 doklady názvů míst s formantem -árna: substantivum *bednárna* utvořené od substantiva *bedna*, substantivum *truhlárna* utvořené od substantiva *truhla* a substantivum *chmelárna* od substantiva *chmel*.

Slovotvorný typ s formantem -ovna:

Dále evidujeme 2 doklady názvů míst utvořených prostřednictvím formantu -ovna, a sice substantivum *sladovna* utvořené od substantiva *slad* a substantivum *šrotovna* od substantiva *šrot*.

Slovotvorný typ s formantem -na:

Mezi analyzovanými výrazy jsou doloženy 2 doklady názvů míst s formantem -na lišících se slovním druhem slova fundujícího, substantivum *kotelna* utvořené od substantiva *kotel* a substantivum *varna* od slovesa vařit.

- Slovotvorný podtyp s formantem -írna:

Dále v této slovotvorné kategorii nacházíme 1 doklad názvu místa s formantem -írna, a to substantivum *stáčírna* utvořené od kmene přítomného slovesa stáčet.

Slovotvorný typ s formantem -ka:

Ve slovotvorné kategorii názvů míst se vyskytuje 1 doklad utvořený pomocí formantu -ka. Jedná se o substantivum *spilka* derivované od tvarotvorného základu kmene minulého slovesa spílat. Při derivaci došlo ke změně kvantity vokálu *í > i*.

Slovotvorný typ konvertovaný s morfoložickou charakteristikou podle vzoru hrad:

V seznamu zkoumaných výrazů evidujeme také 2 doklady názvů míst utvořených prostřednictvím nulové koncovky, jedná se o substantiva *sklad* derivované od slovesa skládat a substantivum *výstav* od slovesa vystavit, nebo možná od substantiva *výstava*.

2.6.8 SLOVOTVORNÁ KATEGORIE NÁZVŮ ČINNOSTÍ

Slovotvorná kategorie názvů činností zahrnuje 43 dokladů: *vystírání, rmutování, podrážení, scezování, vyslazování, spílání, zakvášení, odstřelování, přetahování, vaření, sudování, zahrazení, stáčení, lahvování, namáčení, vymáčení, vidrování, povolování, utahování, osazování, sbírání, hvoždění, odkličování, pucování, šrotování, hromadění, převádění, dokrápění, vyrážení, chlazení, naujato, doplňování, spouštění, tlakování, hrazení, kroužkování, narážení, filtrování, protlácení, pasterování, vzdušnění, sanitování, přefoukávání a sycení.*

Slovotvorný typ konvertovaný s morfologickou charakteristikou podle vzoru stavení:

Následující verbální substantiva byla utvořena od příčestí trpného fundujících sloves prostřednictvím formantu -í, jedná se o 42 dokladů: *vystírání* od *vystírán*, *rmutování* od *rmutován*, *podrážení* od *podrážen*, *scezování* od *scezován*, *vyslazování* od *vyslazován*, *spílání* od *spílán*, *zakvášení* od *zakvášen*, *odstřelování* od *odstřelován*, *přetahování* od *přetahován*, *vaření* od *vařen*, *sudování* od *sudován*, *zahrazení* od *zahrazen*, *stáčení* od *stáčen*, *lahvování* od *lahvován*, *namáčení* od *namáčen*, *vymáčení* od *vymáčen*, *vidrování* od *vidrován*, *povolování* od *povolován*, *utahování* od *utahován*, *osazování* od *osazován*, *sbírání* od *sbírán*, *hvoždění* od *hvožděn*, *odkličování* od *odkličován*, *pucování* od *pucován*, *šrotování* od *šrotován*, *hromadění* od *hromaděn*, *převádění* od *převáděn*, *dokrápění* od *dokrápěn*, *vyrážení* od *vyrážen*, *chlazení* od *chlazen*, *doplňování* od *doplňován*, *spouštění* od *spouštěn*, *tlakování* od *tlakován*, *hrazení* od *hrazen*, *kroužkování* od *kroužkován*, *narážení* od *narážen*, *filtrování* od *filtrován*, *protlácení* od *protláčen*, *pasterování* od *pasterován*, *vzdušnění* od *vzdušněn*, *sanitování* od *sanitován*, *přefoukávání* od *přefoukáván* a *sycení* od *sycen*.

Jedinou výjimku v této slovotvorné kategorii tvoří výraz *naujato*, u kterého nelze určit jeho motivaci, a to také proto, že nám není znám jeho přesný význam.

2.6.9 VÝRAZY UTVOŘENÉ PROSTŘEDNICTVÍM DERIVACE PREFIXÁLNÍ

Menšinově jsou zastoupeny slovotvorně utvářené výrazy, které vznikly slovotvorným postupem derivace prefixální. Jedná se o 3 doklady: substantivum *podsládek* utvořené od substantiva *sládek* prostřednictvím formantu *pod-*, substantivizované

adjektivum *podstarší* utvořené od adjektiva *starší* formantem *pod-* a substantivum *nepastér* utvořené od substantiva *pastér* formantem *ne-*.

2.6.10 VÝRAZY VZNIKLÉ KOMPOZICÍ

V získaném jazykovém materiálu se objevuje také malé množství výrazů utvořených prostřednictvím slovotvorného způsobu kompozice. Evidujeme 3 takové doklady: substantiva *sladmistr*, *hustoměr*, *sacharometr*. Ve všech případech se jedná o kompozita vlastní, konkrétně vnější.

2.6.11 VÝRAZY VZNIKLÉ ZKRACOVÁNÍM

Mezi analyzovanými výrazy dále nacházíme několik výskytů zkratk, zkratkových slov, lexikálních jednotek vzniklých univerbizací, nebo výrazů utvořených prostým krácením za účelem jazykové ekonomie. Takových dokladů evidujeme celkem 9, a to zkratková slova *čukr*, *cékáčko* a *véhávěčko*, zkratky *CIP* a *RMP*, univerbizovaná pojmenování *ležák* (ležácký tank) a *přetlak* (přetlačný tank) a výraz vzniklý prostým krácením – *labina* (laboratoř) a *malíák*. Vyjma dvou zmíněných zkratk považujeme všechny uvedené lexikální jednotky za příznakové.

2.6.12 VÝRAZY VZNIKLÉ PŘECHODEM K JINÉMU SLOVNÍMU DRUHU

Ve zkoumaném materiálu nacházíme 4 doklady výrazů, které vznikly přechodem od jednoho slovního druhu k jinému. Jedná se o substantivizovaná adjektiva *nefiltrované*, *zfiltrované*, *stočené* a *přetlačné*.

2.7 VÝRAZY VZNIKLÉ NA ZÁKLADĚ SÉMANTICKÉHO TVOŘENÍ SLOV

Velmi častým způsobem rozšiřování lexika souvisejícího s pivovarnickou profesí je sémantické tvoření slov (srov. Spěváčková a Vaňková, 2023), kdy dochází ke vzniku nového významu již existující lexikální jednotky. Přenesená pojmenování jsou tvořena většinou na základě metafory, příp. metonymie. Celkově se jedná o 58 dokladů.

V tematické oblasti názvů *osob* považujeme za výrazy vzniklé sémantickým tvořením slov tyto lexikální jednotky (6 dokladů): *pan starý*, *čouda*, *tlučhuba*, *netáhlo*, *blbec* a *vožrala*.

Sémanticky utvořená pojmenování označující *zařízení* v pivovaru zahrnují 8 dokladů: *šnek, sedláček, japonka, inspektor, ledovka, bába, klobouk pana starého a mladinka*.

V oblasti *pomůcek* evidujeme 14 dokladů sémanticky utvořených slov: *komínek, vajíčko, máz, tyč, klacek, sklenička, pádlo, štír, smeták, koště, rejžák, kartáč, efklíč a balón*.

Sémanticky utvořená označení pro jednotlivé *typy sudů* zahrnují celkem 17 dokladů, jedná se tedy vyjma jednoho případu slova přejatého o všechny výrazy, které respondenti uvedli: *třicítka, pádičko, žehlička, bajonet, kombík, padina, padesátka, dvacítka, hliníkový, tuplák, půlka, patnáctka, gumovej, nerezovej, šupák, sedlanej a štosovanej*.

V tematické oblasti *produktů* nacházíme 6 dokladů sémanticky utvořených pojmenování: *dílo, předeck, výstřelek, patok, deka a kroužky*.

Mezi sémanticky utvořená označení *prostor* patří těchto 6 dokladů: *filtrace, tepluška, kaplička, belvédér, propagace a údržba*.

V oblasti názvů *činností* evidujeme pouze 1 doklad sémanticky utvořeného slova, a sice výraz *orání*.

2.8 VÝRAZY PŘEJATÉ

V získaném jazykovém materiálu nacházíme i relativně velké množství přejímek z cizích jazyků. Jedná se hlavně o výrazy přejaté z němčiny, ale i například z angličtiny či francouzštiny. Celkem evidujeme 22 dokladů přejatých pojmenování: *leml, monžik, silo, bunkr, vergl, pumpa, filtr, pastér, tank, kopista, kastle, cengefest, hundskopf, šlauch, wohlgemut, špric, špingle, keg, šrot, mláto, šalanda a dryhopp*.

2.9 VÍCESLOVNÁ POJMENOVÁNÍ

Mezi analyzovanými lexikálními jednotkami se vyskytuje také 20 dokladů víceslovných pojmenování, resp. sousloví: *vystěrací kád', scezovací kád', mladinová pánev, sběrač sladiny, korečkový výtah, přetlačný tank, rmutovací pánev, vyhazovák mláta, hákový klíč, sladový květ, zelené pivo, propadlé pivo, mladé pivo, červená spilka, tažení zrna, sbírání deky, mazání piva, sběr kvasnic, odstřel kvasnic a čištění kroužků*. Některá sousloví je také

možné zařadit mezi výrazy vzniklé na základě sémantického tvoření slov (např. *mladé pivo*, *odstřel kvasnic* nebo *hákový klíč*).

2.10 SLOVA NEMOTIVOVANÁ

Slov nemotivovaných se v sebraném materiálu nenachází mnoho, přesto však evidujeme 9 takových dokladů. Je možné, že některé lexikální jednotky vznikly odvozováním, ale v čase se vytratila původní souvislost se slovem fundujícím. Za slova nemotivovaná považujeme následující výrazy: *kád'*, *hvozd*, *hrnec*, *kotel*, *prach*, *zrno*, *chmel*, *voda* a *sklep* (srov. Machek, 1971).

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo shromáždit lexikální jednotky v současné době používané pracovníky pivovarů a dále je klasifikovat dle dvou stanovených kritérií, sémantického kritéria a kritéria motivace. Dílčím cílem bylo také zjistit, zda jsou výrazy shromážděné ve studii L. Klimeše stále aktuální, tzn. zda jim současní zaměstnanci rozumí, nebo je přímo aktivně používají.

Ukázalo se, že znalost těchto lexikálních jednotek pocházejících z 80. let minulého století se mezi respondenty velmi různí. Pouze jediný respondent rozuměl všem uvedeným výrazům, z nich některé dokonce aktivně používal. Zbylí respondenti označili větší část pojmenování za nesrozumitelná.

Záměrem druhé části dotazníku bylo shromáždit jazykové prostředky, které současní zaměstnanci pivovarů aktivně využívají ve své komunikaci. Celkem se podařilo získat 246 různých lexikálních jednotek. Z hlediska sémantiky jsme získaný materiál rozřídili do následujících tematických oblastí: *osoby, zařízení, pomůcky, typy sudů, produkty k výrobě piva, prostory pivovaru a činnosti*.

Naše analýza omezeného vzorku dokladů ukázala, že největší část získaných výrazů byla utvořena slovotvorně, nejčastěji prostřednictvím slovotvorného způsobu derivace (122 dokladů). Nejfrekventovanějším slovotvorným postupem byla derivace sufixální (118 dokladů). V rámci tohoto slovotvorného postupu jsme získané lexikální jednotky přiřadili k jednotlivým slovotvorným kategoriím a slovotvorným typům. Nejvyšší počet dokladů (43) jsme zařadili do slovotvorné kategorie názvů činností, kde byl dominantní slovotvorný typ konvertovaný s morfológickou charakteristikou podle vzoru stavení (např. *vidrování, lahvování, protláčení*). Dále jsme např. shromáždili 33 dokladů spadajících do slovotvorné kategorie názvů pomůcek a zařízení, kde převažoval formant -čka (např. *etiketovačka, scezovačka, vidrovačka*). Jen 3 doklady byly utvořeny slovotvorným postupem derivace prefixální (*podsládek, podstarší, nepastér*).

I další výrazy byly utvořeny slovotvorně, oproti lexémům utvořeným prostřednictvím slovotvorného způsobu derivace se však jednalo pouze o jednotky případů,

a to o 9 dokladů slov vzniklých zkracováním (např. *čukr, CIP, RMP*) a 3 doklady kompozit (*sladmistr, hustoměr, sacharometr*).

Jako druhý nejčastější způsob vzniku zkoumaných pojmenování se ukázalo sémantické tvoření slov (58 dokladů). Jednalo se o přenesená pojmenování na základě metafory, příp. metonymie (např. *bába, šnek, žehlička*). Dále bylo doloženo 22 výrazů přejatých z jiných jazyků, z nichž převažovala němčina (např. *wohlgemut, vergl, hudshopf*), objevily se však i výrazy přejaté z angličtiny (*dryhopp, keg*) a francouzštiny (*monžik, pastér*). V získaném materiálu jsme našli také 20 dokladů lexémů souslovných (např. *mladinová pánev, sladový květ, přetlačný tank*). Za slova nemotivovaná považujeme 9 doložených pojmenování (např. *voda, prach, zrno*). Doloženy byly rovněž 4 výrazy vzniklé přechodem k jinému slovnímu druhu (*nefiltrované, zfiltrované, stočené a přetlačné*).

Rozsah zkoumaného materiálu byl omezen, neboť naším východiskem byly odpovědi pouze čtyř respondentů. Z tohoto důvodu jsme nepovažovali za relevantní zabývat se např. regionálními rozdíly v mluvě pivovarníků. Domníváme se, že by se tato analýza mohla stát východiskem pro další rozsáhlejší zkoumání.

CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ

This bachelor thesis investigates the contemporary lexicon employed by brewers within the brewing industry. The primary objective was to collect and document the current vocabulary used by brewers, assess the continued use and comprehension of historical brewing terminology (specifically from the 1980s), and conduct a detailed analysis of the collected lexical units from both semantic and word-formation perspectives, including an exploration of the underlying motivations for their formation. Data collection for this study was achieved through a questionnaire survey distributed to targeted breweries and their respective employees. The theoretical part of this thesis deals with the stratification of the national language, including the description of jargon.

The understanding of the professional brewing terms from the 1980s varied amongst participants, with the majority reporting a lack of comprehension for a significant portion of the vocabulary presented.

In the second part of the questionnaire, a total of 246 different lexical units utilized in contemporary brewing communication were collected from 4 respondents.

The collected lexemes were categorized into seven distinct semantic domains: *personnel within a brewery, brewery equipment, tools employed in beer production, barrel types, brewing ingredients, brewery premises, and activities associated with the brewing process.*

An examination of the motivational factors behind the formation of the collected lexical units revealed that derivational suffixes were the most prevalent method, with 118 occurrences identified. These were further subcategorized according to their suffixes for a more detailed analysis. Semantic word formation, based on metaphorical or metonymic meaning transfer, was also a commonly employed technique, observed in 58 instances. Additionally, loanwords (22 occurrences), multiword units (20 occurrences), non-motivated formations (9 occurrences), lexemes formed by abbreviation (9 occurrences), compounding (3 occurrences), derivational prefixes (3 occurrences) and conversion (4 occurrences) were also documented.

SEZNAM LITERATURY

Čeština 2.0.: *Čeština 2.0* [online]. 2008– [cit. 12. 3. 2024]. Dostupné z: <https://cestina20.cz/>.

Dokulil–Horálek–Hůrková–Knappová–Petr 1986: Dokulil, M. – Horálek, K. – Hůrková, J. – Knappová, M. – Petr, J., *Mluvnice češtiny 1: Fonetika, fonologie, morfonologie, morfemika, tvoření slov*. Praha: Academia.

Dovalil 2017: Dovalil, V., Jazykový standard. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 20. 3. 2024]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ_STANDARD.

Dvořák 2017: Dvořák, V., Verbální substantivum. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 11. 1. 2024]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/VERBÁLNÍ SUBSTANTIVUM](https://www.czechency.org/slovník/VERBÁLNÍ_SUBSTANTIVUM).

Hladká 2017: Hladká, Z., Eufemismus. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 21. 12. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/EUFEMISMUS>.

Hubáček–Krčmová 2017: Hubáček, J. – Krčmová, M., Sociolekt. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 6. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT>.

Internetová jazyková příručka: *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2008–2024 [cit. 12. 3. 2024]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>.

Jaklová 1994: Jaklová, A., Pivovarnictví a pivovarský slang v jižních Čechách. In: *Výběr: Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 107–112.

Jelínek–Krčmová 2017: Jelínek, M. – Krčmová, M., Stylový příznak. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 21. 11. 2023]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/STYLOVÝ PŘÍZNAK](https://www.czechency.org/slovník/STYLOVÝ_PŘÍZNAK).

Klimeš 1992: Klimeš, L., Pivovarský slang. In: *Západočeská vlastivěda – Jazyk*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 165–176.

Krčmová–Chloupek 2017: Krčmová, M. – Chloupek, J., Národní jazyk. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 6. 10. 2023]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/NÁRODNÍ JAZYK](https://www.czechency.org/slovník/NÁRODNÍ_JAZYK).

Krčmová 2017a: Krčmová, M., Obecná čeština. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 6. 10. 2023]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/OBECNÁ_ČEŠTINA.

Krčmová 2017b: Krčmová, M., Profesní mluva. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 6. 10. 2023]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/PROFESNÍ_MLUVA.

Krčmová 2017c: Krčmová, M., Příznakovost jazykových prostředků. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 20. 11. 2023]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/PŘÍZNAKOVOST_JAZYKOVÝCH_PROSTŘEDKŮ.

Křístek 2017: Křístek, M., Expresivum. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 21. 12. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/EXPRESIVUM>.

Machek 1971: Machek, V., *Etymologický slovník jazyka českého*. 3., nezm. vyd. Praha: Academia.

Martincová 2017: Martincová, O., Neologismus. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 21. 11. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/NEOLOGISMUS>.

Nebeská 2017: Nebeská, I., Spisovná čeština. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 6. 10. 2023]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/SPISOVNÁ_ČEŠTINA.

Rusínová 2017a: Rusínová, Z., Slovtvorný formant. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 3. 1. 2024]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/SLOVOTVORNÝ_FORMANT.

Rusínová 2017b: Rusínová, Z., Substantivizace adjektiv. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 12. 2. 2024]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/SUBSTANTIVIZACE_ADJEKTIV.

SNJČ: *Slovník nářečí českého jazyka* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2011–2015 [cit. 12. 3. 2024]. Dostupné z: <http://snj.ujc.cas.cz>.

Spěváčková–Vaňková 2023: Spěváčková, M. – Vaňková, J., Sociolekt v prostředí (především) malých pivovarů. In: *Sociolekty v různých sférách komunikace*. Plzeň: Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni, 85–93.

Šipková 2017: Šipková, M., Interdialekt. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 8. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/INTERDIALEKT>.

Zima 1961: Zima, J., *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.